

GRYTHYTTANS KYRKA

Grythyttan 11:1, Grythyttans församling, Hällefors kommun, Örebro län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Kyrkomiljön

Grythyttans kyrka är belägen vid torget i Grythyttans samhälle, som är av riksintresse för kulturmiljövården med sin välbevarade kyrkbybebyggelse av bergslagskaraktär, tillika sockencentrum.

Kyrkoanläggning

Kyrkogården omges i huvudsak av en kallmurad stenmur med undantag av häck i norr; i söder övergår muren till att fungera som stödmur. Innanför muren löper en trädkrans med ädellövträd som bland annat i söder saknar några träd. Ingångar till kyrkogården finns i väster och i öster med kraftiga vitputsade grindstolpar med pyramidformad plåthuv, krönt med en sol och en liggande månskära av smide, och försedda med järngrindar. Kyrkogården är huvudsakligen bevuxen med gräs. Från entréerna och runt kyrkogården finns en grusgång.

På kyrkogården, som inte längre används för begravingar, finns äldre gravvårdar från 1700- och 1800-talet med kantkedjor av sten, gjutjärnsstaket samt gjutjärnskors. Gravvårdarna vittnar om den bergshantering som präglat orten och bygden.

Norr om kyrkan finns Castorinska gravkoret, uppfört 1808 av dåvarande ägare till Älvestorps bruk. Gravkoret är enkelt utformat i empirestil med vitputsade fasader, rundbågig portal och fönsteröppningar. Byggnaden är täckt av ett flackt pyramidtak belagt med skiffer.

Kyrkan har korsformad plan och är byggd av timmer med vidbyggd sakristia i öster och torn i väster. Väggarna är spånklädda och rödfärgade med två olika former av spån. Taket täcks av valmade skifferklädda tak, och tornet av en karnissvängd huv. Ingång till kyrkan finns i tornet samt i den södra korsarmens gavel. Äldst är långhusets östra och centrala del, vilka utgör

delar av den ursprungliga salkyrkan. Kyrkans nuvarande utseende härrör från en genomgripande ombyggnad, som stod klar 1777. Invändigt präglas den av en renovering, som utfördes i mitten av 1900-talet.

Kyrkan stod färdig 1632. Det var en rektangulär tornlös byggnad av timmer med kor, sakristia och vapenhus. Kyrkan blev efter en kort tid för liten för den växande befolkningen. 1680 tillfogades därför korsarmar i söder och norr. Kyrkan fick formen av en korskyrka med torn eller takryttare över korsmitten. Invändigt kläddes timmerväggarna med panel och valvet inkläddes med bräder (troligt är att väggarna försågs med måleri av limfärg någon gång mellan 1632-80 innan väggarna fick sin panel). Koret försågs med korskrank och bänkarna med dörrar. I samband med utvidgningen fick kyrkan ny altartavla med Korsfästelsen, en kopia av Rubens. Behovet av fler platser i kyrkan kvarstod, 1729 uppfördes en läktare i väster och 1732 en i södra korsarmen, den s.k. Älvestorpsläktaren. Läktarnas speglar försågs med målningar av den lokalt verksamme målaren Nils Mårdh, den södra med profeter och den västra med apostlar. 1746 uppfördes den nuvarande sakristian öster om koret.

Det skedde en omfattande ombyggnad 1775-77. Utvändigt avlägsnades tornet/takryttaren över korsmitten samt klockstapel. Långhuset förlängdes västerut och det nuvarande västtornet med sin svängda tornhuv uppfördes. Invändigt fick även tunnvalven sin nuvarande form. Under slutet av 1700-talet försågs kyrkorummet med nya inventarier så som ny orgel och orgelfasad, ny predikstol i nyklassicistisk stil samt en ny altaruppsats i nyklassicistisk stil runt den befintliga altartavlan.

1903-04 genomfördes en ut- och invändig renovering efter ritningar av arkitekt Erik Lallerstedt. Det tidigare spåntaket byttes till skiffer, ett lokalt material från AB Grythyttans skifferverk. Takkonstruktionen förstärktes för det tyngre takmaterialet, fasadernas spånbeklädnad åtgärdades samt rödfärgades. Kyrkorummet genomgick den största förändringen, då man bland annat tog bort den slutna bänkinredningen och ersatte den med öppna bänkar; de befintliga bänkdörrarna sattes upp som panel längst väggarna. Altarringen byttes ut. Kortaket försågs med en stor målning föreställande Jesus inför Pilatus och övriga tak dekorerades med ett heltäckande rosenmönster i rosa och grönt. Den södra läktaren kortades av, nytt orgelverk i 12 stämmor byggdes av orgelbyggare E.A. Setterqvist & Son

bakom den befintliga fasaden. Kvar från denna renovering är bänkinredningen på södra läktaren.

Invändigt präglas kyrkan i dag av den renovering som genomfördes 1953 med syfte att gestalta en äldre kyrkointeriör. Förslaget var upprättat av arkitekten Bernhard Schill. Bland annat fick bänkarna nya gavlar och altarringen byttes ut. Inredningen marmorades och takmålningarna målades över eller täcktes av panel. Den nya takmålningen består av moln på ljusblå himmel utfört efter förslag av arkitekten Bruno Ekblom. Koret utvidgades åt väster. På norra korväggen frilades en del av en äldre väggmålning, målad direkt på timret. Dörrspeglar med målningar av de fyra evangelisterna från den gamla 1600-talspredikstolen infogades i mitten av den västra läktarbarriären. Kyrkan försågs med nya ytter- och innerdörrar.

Under senare delen av 1900-talet har kyrkan bland annat genomgått underhållsarbeten och ändringar för samtida praktiska behov. Skiffertaket har lagts om. Invändigt har bänkar tagits bort för att ge utrymme åt en flygel. Norra korsarmens fönster har försetts med en glasmålning av Einar Forseth. Korets trägolv har slipats och lackats och avviker i behandling mot kyrkorummets övriga trägolv.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Många av Bergslagens kyrkor uppfördes under 1600-talets första hälft och var då byggda som små kapell. Kyrkorna har senare, några redan i slutet av 1600-talet och de övriga under 1700-talet, genomgått en likartad utveckling och har på grund av befolkningsökning byggts till med korsarmar samt även med torn.

Grythyttans kyrka är en av Bergslagens karakteristiska kyrkor med korsformad plan, uppförd av timmer med spånklädda, rödfärgade fasader. Det valmade taket och tornets svängda huv täcks sedan 1904 av ett material, som är typiskt för bygden, Grythytteskiffer.

Entréerna till kyrkogården i väster och öster har ovanligt kraftiga vitputsade grindstolpar med pyramidformad plåthuv, krönt med en sol och en liggande månskära av smide, och försedda med järngrindar.

Kyrkorummet präglas av 1950-talets enhetliga renovering, då bland annat tunnvalvens takmålning med molnformationer mot ljusblå himmel tillkom. Renoveringen är konsekvent utförd. Färgsättning, bänkarnas utformning och takets dekorationsmålning samspelar väl med kyrkans äldre inredning så som predikstol, orgelfasad och altarpupp från slutet av 1700-talet, läktarbarriärernas bemålade fyllningar från 1730-talet samt västra läktarens mittparti med sekundärt placerade fyllningar från kyrkans ursprungliga 1600-tals predikstol.

Avvikande i kyrkorummet är den på 1970-talet tillkomna glasmålningen i norra korsarmen samt den sentida golvbehandlingen i koret.

- Kyrkans föga förändrade exteriör är en god representant för Bergslagens karakteristiska timmerkyrkor med spånklädda, rödfärgade fasader. Taket och tornspirans beklädnad av skiffer från 1904 är representativ för bygden.
- Kyrkans nuvarande interiör är ett resultat av 1950-talets renovering och utgör ett vittnesbörd om sin tids syn på bevarandeideologi och gestaltning av äldre kyrkorum.
- Kyrkans bevarade inredning från 1600- och 1700-talet
- Orgelverket från 1904 är tillverkat av orgelbyggare E.A. Setterqvist & Son
- Södra läktarens bänkinredning från renoveringen 1904

Källor, litteratur och övriga uppgifter

Källor och litteratur:

Esbjörnson, Estrid, *Kyrkor i Örebro län*, Örebro 2000

Grythyttans kyrka och församling, Filipstad 1982

Arkiv, Örebro läns museum

Inventeringsdatum: 2003-10-13

Inventerare: Anneli Borg

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anneli Borg, Västerås stift och Estrid Esbjörnson, Örebro läns museum

Rapportsammanställning och foto: Anneli Borg

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1652	Nyuppförd	När Grythyttans kyrkan uppfördes var det en mindre, rektangulär, tornlös byggnad av timmer med kor i öster, sakristia och vapenhus.		Esbjörnson 2000
1680	Tillbyggnad korsarmar	Kyrkan blev för trång och man tillfogade korsarmar i söder och norr. Kyrkan fick formen av en korskyrka med torn eller takryttare över korsmitten. Invändigt kläddes timmerväggarna med panel och taket inkläddes med brädvalv. Koret försågs med korskrank. Bänkarna försågs med dörrar.		Esbjörnson 2000 Grythyttans kyrka och församling 1982
1681	Altartavla	Ny altartavla med Korsfästelsen, en kopia av Rubens.	Konstnär Anders Ersson, Filipstad	Esbjörnson 2000
1729	Nyuppförd läktare	Läktaren i väster uppförs.	Snickare Nils Toresson, Nora	Esbjörnson 2000
1732	Nyuppförd läktare	Läktare uppförs i södra korsarmen, den s.k. Älvstorpsläktaren.		Esbjörnson 2000
1732-39 up	Ändring invändigt	Läktaren i söder dekorerades målas med profeter och läktaren i väster med apostlar. Lokalt verksam målare.	Målare Nils Mårdh	Esbjörnson 2000
1746	Nyuppförd sakristia	Den nuvarande sakristian uppfördes öster om koret.		Esbjörnson 2000
1748	Specifika inventarier – dopfunt	Ny dopfunt av trä, överklädd med grönt tyg.		Grythyttans kyrka och församling
1775-77	Ändring ombyggnad	Det skedde en stor ombyggnad som gav kyrkan dess nuvarande utseende. Utvändigt revs tornet/takryttaren över korsmitten samt klockstapel. Den västra korsarmen förlängdes och det nuvarande västtornet med svängd tornhuv uppfördes. Invändigt fick även tunnvalven sin nuvarande form.		Esbjörnson 2000
1770-99 up	Altartavla	I samband med förändringarna moderniserades koret med en ny altaruppsats i nyklassicistisk stil runt den befintliga altartavlan.		Esbjörnson 2000

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1780	Fast inredning - orgel	Ny orgel och orgelfasad.	Fasad: orgelbyggare Olof Schwan, Stockholm Orgelverk: Jonas Ekengren, Stockholm	Esbjörnson 2000
1797	Ny predikstol	Ny predikstol i nyklassicistisk stil. (<i>timglas skänkt till kyrkan 1745</i>)	Ritad av ornamentsbildh uggare Per Ljung, Stockholm	Esbjörnson 2000
1830	Vård och underhåll	Reparation av spåntak, en vindflöjel sattes upp.		Esbjörnson 2000
1844	Vård och underhåll	Reparation/omläggning av spåntak som sedan ströks med rödfärg från Dylta bruk. En vindflöjel sattes upp.		Esbjörnson 2000 Grythyttans kyrka och församling 1982
1850- 59		Gravjärnhällar i kyrkans golv togs bort och såldes som skrot till Hällefors.		Grythyttans kyrka och församling 1982
1868- 70 up	Underhåll	Tjärstrykning av spåntak.		Grythyttans kyrka och församling 1982
1885		En varmluftsapparat installerades i korsningen av västra och norra korsarmarna, mitt emot predikstolen. Kyrkorummets första värmekälla.		Grythyttans kyrka och församling 1982

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1903-04	Utvändig och invändig renovering Fast inredning - orgel	Spåntaket ersattes med skiffer från ”AB Grythyttans skifferverk” takkonstruktionen förstärktes för det tyngre takmaterialet. Fasadernas spånbeklädnad åtgärdades samt rödfärgades. Omförgyllning av kulan på tornet. Invändigt tog man bort den slutna bänkinredningen och ersatte den med öppna bänkar. Altarringen byttes ut. De befintliga bänkdörrarna sattes upp som panel längst väggarna, på östra korväggen, på var sida om altaret monterades delar av ett korskränk i renässansstil från 1680. I kortaket utfördes en stor målning av T.H. föreställande Jesus inför Pilatus. Resten av innertaket dekorerades med ett heltäckande rosenmönster utfört av T.H. och B.D. af. H. Inläggning av nytt golv. Nytt vindfång innanför ytterdörrarna, insättning av färgat glas i sidoskeppens takfönster, upptagning av fönster på tornväggen över västra ingången. Den södra läktaren avkortades till sidofönstrens främre kant. Nytt orgelverk i 12 stämmor bakom befintlig fasad, västra läktaren. Nytt värmesystem, värmepanna installerades och varmluft tillfördes kyrkan.	Ark. Erik Lallerstedt, Stockholm Konstnär Theodor Pettersson Dekorationsmålare Bror Drake af Hagelsrum Orgelbyggare E.A. Setterqvist & Son, Örebro	Esbjörnson 2000 Grythyttans kyrka och församling 1982
1938	Nytt värmesystem	Varmluftssystemet ersattes med ett varmvattensystem.		Grythyttans kyrka och församling 1982
1953	Invändig renovering	”Syfte att gestalta en äldre interiör, vilka gett kyrkorummet dagens utseende” nya bänkgavlar i en mer traditionellt utseende (inga luckor), lika så altarringen. Koret utvidgades åt väster, ny trappa till predikstol. Den stora målningen i kortaket övertäcktes med bräder och vita molnformationer målade i hela taket. De målade änglarna i takets korsmitt sparades från 1903-04. Blyinfattade fönster insattes i koret. I västra läktarbarriärens mitt infogas fyra ”dörrspeglar” (<i>hade suttit i ett skåp</i>) från den gamla 1600-tals predikstolen med målningar av de fyra evangelisterna. På norra korväggen frilades en del av en äldre väggmålning av limfärg föreställande Adam i paradiset. Nya ytter- och innerdörrar uppsattes. Yttertrappen fick ett handsmitt trappräcke. Förbättringar och renoveringsarbeten skedde även i sakristian t.ex. panelen över de gamla takbrädorna avlägsnades.	Ark. Bernhard Schill, Stockholm	Esbjörnson 2000 Grythyttans kyrka och församling 1982 Örebro läns museum

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1956	Vård och underhåll	Kyrkans spånbeklädnad repareras		Grythyttans kyrka och församling 1982
1957	Vård och underhåll Tornprydnad	Kyrkan rödfärgas. Ny tornprydnad, kors gjort av metall och sedan förgyllt.		Örebro läns museum Grythyttans kyrka och församling 1982
1969	Ändring	Nytt dopaltare i koret, på väggen uppsattes ett textilarbete.		Grythyttans kyrka och församling 1982
1969	Tornur	Nya urtavlor på kyrktornets alla sidor.		Grythyttans kyrka och församling 1982
1973	Utvändig ändring	Trappan av sandsten vid västra entrén är söndervittrad och byts ut till ny lika befintlig.		Örebro läns museum
1974	Utvändig ändring	Hängrännor och stuprör av koppar sattes upp på tornet utan tillstånd.		Örebro läns museum
1978-79	Fast inredning – glasmålning	Norra korsarmens fönster förses med en glasmålning.	Konstnär Einar Forseth	Esbjörnson 2000
1982	vård och underhåll utvärdigt	Rödfärgning av fasader. Omfattningar och gesims i oljefärg med ljus grå kulör. 1904 års väderflöjel tas ner och målas. Väderflöjlarna från 1830 samt 1848 nytillverkas exakt lika befintliga. Originalen förvaras av församlingen.	Saxhyttans smide	Örebro läns museum
1987	Fast inredning	Orgelverket renoveras.	Bröderna Moberg, Sandviken	Grythyttans kyrka 1996
1990	Vård och underhåll	Sakristian målas.		Örebro läns museum

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1994	Ändring	Bänkar i det nordöstligaste bänkkvarteret tagits bort för placering av flygel. Utfört utan tillstånd som dock gavs i efterhand.		Örebro läns museum
1994	Underhåll	Omklädning av altarring, blått tyg ersatte befintligt gult.		Örebro läns museum
1995	Ändring och ombyggnad	Anordnande av textilskåp och ombyggnad av toalett i sakristian. Målningsarbeten i vapenhuset.		Örebro läns museum.
1995	Konserverings-arbeten	Konsivering av limfärgsmålning på norra korväggen samt altaruspsatsens två altartavlor.		Örebro läns museum
1999	Vård och underhåll utvändigt	Omläggning av skiffertak, alla plåtdetaljer i anslutning till taket utbyttes lika befintliga i koppar. Plåtarbeten, nya hängrännor på tornet, koppar. Vindflöjlarna målas. Man fann lager av näver under befintligt skiffer, man sparade 3 kvm.		Örebro läns museum